

Magdalena Gawrońska-Garstka

Językoznawstwo na przełomie XIX i XX wieku

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 1, 39-47

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena GAWROŃSKA-GARSTKA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

JĘZYKOZNAWSTWO NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Wiek XIX to czas burzliwego rozwoju nauki o języku. Ustalanie pokrewieństwa grup językowych i badania porównawcze języków przybrały określoną formę metodologiczną, głównie historyczno-porównawczą. Dzięki postawie empirycznej i pozytywistycznej badaczy, językoznawstwu nadano rangę nauką.

Momentem kulminacyjnym w rozwoju językoznawstwa XIX-wiecznego była szkoła młodogramatyczna. Powstała ona w latach 70-tych XIX wieku w Niemczech, a ośrodkiem jej działalności był Lipsk. Inicjatorami szkoły byli: Karl Brugmann, Berthold Delbrück, August Leskien i Hermann Paul, autor dzieła podsumowującego założenia szkoły młodogramatycznej, pt.: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Do szkoły tej należeli, między innymi także: F. Fortunatow, A. Szachmatow, E.F. Karski,⁶⁴ A. Meillet, A. Kalina, A.A. Kryński, J.M. Rozwadowski⁶⁵ i J. Łoś. Przedmiotem zainteresowań młodogramatyków były badania historyczno-porównawcze prowadzone w oparciu o prawo bezwyjątkowości praw fonetycznych oraz pojęcie analogii. Bezwyjątkowość praw fonetycznych to zasada głosząca, iż w procesie rozwoju języka poszczególne głoski rozwijają się identycznie we wszystkich formach wyrazowych, jeżeli zachodzą w nich takie same warunki fonetyczne, tzn. jeśli znajdują się one w takich samych lub podobnych otoczeniach. Teorią praw głosowych obejmowano twierdzenia dotyczące poszczególnych zmian głosowych, zwłaszcza w stosunku do języków powstałych drogą rozwoju z określonego prajęzyka. Wprowadzenie pojęcia bezwyjątkowości praw głosowych do językoznawstwa było wynikiem wpływu nauk przyrodniczych na tę dziedzinę, jednak zasadę tę rozumiano inaczej niż prawa przyrodnicze, które mają charakter powszechny. Uznano, iż prawa głosowe są ograniczone czasowo i przestrzennie, tzn. działają w określonym czasie i na określonym terytorium (tj. w określonym języku lub dialekcie). Zdaniem młodogramatyków wyjątki od praw głosowych były pozorne i wynikały z analogii lub z zapożyczeń wyrazowych z innych języków, w których dane prawo nie działało.⁶⁶ Uzupełnieniem prawa językowego była teoria analogii definiowana przez J. Bau-

⁶⁴ W roku 1903 obradował w Petersburgu „Wstępny zjazd rosyjskich sławistów”, którego zadaniem było przygotowanie wielkiego zjazdu w 1904 roku. Omawiano wówczas stan sławistyki rosyjskiej. Zamierzano opracować nowy słownik języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, a także rozpocząć wydawanie bibliografii prac sławistycznych. Zaburzenia rewolucyjne 1904 – 1907 r., a także wybuch wojny światowej plany te unieważniły. Częściową realizacją projektu było wydawanie w „Roczniku Sławistycznym” bibliografii językoznawstwa słowiańskiego; S. Urbańczyk: *Sytuacja sławistyki na przełomie XIX i XX wieku*. W: M. Basaj, S. Urbańczyk (red.): *Sławistyka na przełomie XIX i XX wieku*. Warszawa 1990, s. 15

⁶⁵ Z inicjatywy K. Nitscha i J. Rozwadowskiego zaczął wychodzić od 1908 r. periodyk „Rocznik Sławistyczny”, pismo polskiego językoznawstwa słowiańskiego, M. Bajerowa: *Językoznawstwo polonistyczne*. W: B. Suchodolskiego (red.): *Historia nauki polskiej*, t. IV: 1863 – 1918, cz. III. Wrocław 1987, s. 807; F. Sławski: *Sławistyka*. W: B. Suchodolskiego (red.): *Historia nauki polskiej*, t. IV: 1863 – 1918, cz. III. Wrocław 1987, s. 821; Od tomu 3 pismo wzbogacone zostało o artykuły oryginalne. Jego współzałożycielami pisma byli również: Jan Łoś i Leon Mańkowski. Od T. 16 „Rocznik Sławistyczny” drukuje bibliografię językoznawstwa słowiańskiego z całego świata; S. Urbańczyk (red.): *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław 1994, s. 285

⁶⁶ Ibidem

douina de Courtenay⁶⁷ jako powstawanie niewłaściwego z punktu widzenia językowego skojarzenia psychicznego, czyli błędnych ze stanowiska historycznego proporcji wśród formacji morfologicznych, co stwarza warunki do powstawania wyrównań fonetycznych niezgodnych z obowiązującymi prawami fonetycznymi. W ujęciu Baudouina przyczyną powstawania analogii jest psychika mówiących, a właściwą jej domeną działania jest morfologia a także fonetyka jako część morfologii.⁶⁸ Jak zauważa Jerzy Bańcerowski zagadnienia lingwistyczne pierwszej połowy XX wieku bliskie były rozważaniom Mikołaja Rudnickiego, wybitnego językoznawcy i autora oryginalnych teorii, choć często były one przypisywane uczonym, którzy stwarzali je po raz wtóry.⁶⁹

Cechy charakterystyczne szkoły młodogramatycznej przedstawił A. Heinz w *Dziejach językoznawstwa...* wymieniając:

- stanowisko diachroniczne i przyczynowe utożsamiane z jedynie naukowym;
- koncepcje bezwyjątkowych praw fonetycznych krzyżowanych działaniem analogii morfologicznej;
- postawa psychofizjologiczna w tłumaczeniu i objaśnianiu faktów i zjawisk językowych;
- postawa minimalistyczna: przedmiotem badań językowych mogą być tylko konkretne fakty materiałowe, poza które nie wolno wychodzić: żadnych uogólnień, żadnych teorii;
- postawa asystemowa (= indywidualizująca, atomizująca) w traktowaniu faktów językowych;
- celem badań indoeuropeistycznych nie jest rekonstrukcja mitycznego „prajęzyka”, lecz języki historyczne same dla siebie; prajęzyk jest tu tylko symbolem relacji genealogicznej w obrębie danej rodziny jako punkt wyjścia ewolucji oraz punkt docelowy analizy językowej;
- brak postawy wartościującej: języki ewoluują jednakowo według obowiązujących praw fizjologicznych i psychologicznych tak w prehistorii, jak i w dobie historycznej;
- wewnętrzna sprzeczność wynikająca z uważania konkretnego i jednostkowego mówienia *parole* za teoretyczny punkt wyjścia w badaniach lingwistycznych, a jednocześnie w praktyce utożsamianie tego mówienia z abstrakcyjnym i ponadjednostkowym językiem *langue*. Spychanie mówienia na plan dalszy było konieczne również ze względu na postawę diachroniczną dającą prymat językom najstarszym, a więc martwym. Z drugiej strony ów

⁶⁷ S. Szober, *Jan Ignacy Nieciśław Baudouin de Courtenay (1845 – 1929)*, „Prace Filologiczne”, t. XV, 1930, s. 6 – 23; H. Rybicka-Nowacka, *Dziewiętnastowieczni pionierzy językoznawstwa polskiego*, [w:] *Sławistyka na przełomie XIX i XX wieku*, op. cit., s. 19 – 33.

⁶⁸ A. Heinz, *Dzieje językoznawstwa w zarysie*, Warszawa 1978, s.177. Analogia – to tworzenie form fleksyjnych i słowotwórczych pod wpływem form częstszych lub wyrazistszych, np. w stpol. istniał rzeczownik psek ‘piesek’, którego D. brzmiał pieska, C. – pieskowi. W wyniku działania analogii –e- między p i s występujące w przypadkach zależnych zostało wprowadzone także do M. i stad forma piesek, nieuzasadniona z punktu widzenia rozwoju fonetycznego, zob. *Encyklopedia języka polskiego*, op. cit., s. 20.

⁶⁹ J. Bańcerowski, *Z ogólnojęzykoznawczych koncepcji Mikołaja Rudnickiego (1888 – 1978)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, T. XXXVIII, 1981, s. 11 – 32. Na temat teorii laryngalnej zob.: Tegoż, *Teoria laryngalna*, [w:] *Sprawozdanie PTPN za I i II kwartał 1965r.*, s. 46 – 55.

punkt widzenia indywidualny i konkretny otwierał możliwości badania języków żywych, a w ich zakresie dialektów i języków specjalnych.⁷⁰

Rangę naukową nadała językoznawstwu metoda historyczno-porównawcza, a także pozytywistyczna i empiryczna postawa badaczy. Dzięki temu w sposób precyzyjny analizowano materiał językowy, głównie w zakresie indoeuropeistyki, stwarzając dobrą bazę do dalszych rozważań. Według Adama Heinza już w dobie młodogramatyzmu uwidoczniły się zapowiedzi nowych metod, koncepcji i teorii, które zaowocowały strukturalizmem.⁷¹ Ogniwem łączącym obu epok była koncepcja organizmu, która przyczyniła się do rozwoju morfologii (analizy morfologicznej) a także działalność niektórych naukowców szkoły młodogramatycznej stosujących, w swych rekonstrukcjach prehistorycznych, zasady analizy systemowej, np. F. de Saussure. Kulminacyjnym momentem była działalność „szkoły kazańskiej”, która „doprowadziła lingwistykę XIX w. niejako do samego progu strukturalizmu”.⁷²

W drugiej połowie XIX wieku językoznawstwo porównawcze było przede wszystkim historyczne, zogniskowane wokół odkrywania wspólnych korzeni słowiańskich. Rozwija się etnografia, nasilają się zainteresowania przeszłością, a także poszukiwania najstarszych zabytków językowych. Wówczas to powstała „nowa gałąź językoznawstwa – dialektologia, która miała uzupełnić wiedzę o historii języków.”⁷³ Bajerowa podkreśla, iż „zwrot badań językoznawczych w tym kierunku wynika przede wszystkim ze ścisłej łączności dialektologii z problematyką historyczno-językową, dla której w języku ludu, przechowującym wiele archaizmów, znajdują się żywe, konkretne dane.”⁷⁴ Za ojca polskiej dialektologii uważa się L. Malinowskiego, autora pierwszej językoznawczej pracy naukowej dialektologicznej pt.: *Über die oppelnsche Mundart in Oberschlesien* (1873) będącej opisem dialektu opolskiego. Apogeum rozwoju dialektologii przypada na pierwsze dziesięciolecie XX wieku, kiedy to powstają prace najwybitniejszego ucznia Lucjana Malinowskiego – Kazimierza Nitscha. Zbierając materiały do opisu gwar polskich terenów Śląska, Mazowsza i Pomorza, przygotował pracę pt.: *Próba ugrupowania gwar polskich* (1910). Był też inicjatorem wydawanej przez Akademię Umiejętności od 1916 roku serii „Monografie Polskich Cech Gwarowych”. Od 1910 roku jako profesor językoznawstwa słowiańskiego, w Uniwersytecie Jagiellońskim wykładał między innymi: *Charakterystykę języków południowo-słowiańskich*, *Charakterysty-*

⁷⁰ A. Heinz, op. cit., s. 178 – 179. Adam Weinsberg klasyfikuje główne tezy młodogramatyzmu jako: 1) h i s t o r y z m – język zmienia się bez przerwy, więc jedynym naukowym opisem języka jest opis jego historii, dokonywanych w nim zmian i wykrywanie ich przyczyn; 2) a t o m i z m – każdy element składowy języka zmienia się oddzielnie, więc można go badać niezależnie od innych; 3) i n d y w i d u a l i z m – nie ma języków zbiorowych, istnieją tylko języki jednostek ludzkich, każdy inny; 4) p s y c h o l o g i z m – język istnieje w psychice jednostki, jest zjawiskiem psychicznym; 5) h e t e r o n o m i z m – nie ma metod badawczych specyficznych dla językoznawstwa, język można badać tylko badając używając go jednostkę; A. Weinsberg: *Językoznawstwo ogólne*. W: B. Suchodolski (red.): *Historia nauki polskiej*, t. IV: 1863 – 1918, cz. III, s. 787

⁷¹ A. Heinz, op. cit., s. 223

⁷² Pojęcie systemu dotąd rozumiane substancjalni – jako zamknięty układ wzajemnie warunkujących się elementów, został uznany za asubstancjalną, abstrakcyjną strukturę formalno-funkcyjną; zob. A. Heinz, op. cit., s. 224

⁷³ S. Urbańczyk: *Sytuacja slawistyki na przełomie XIX i XX wieku*. W: *Slawistyka na przełomie XIX i XX w.*, op. cit., s. 14

⁷⁴ M. Bajerowa: *Językoznawstwo polonistyczne*. W: B. Suchodolski (red.), op. cit., s. 813

kę i wzajemny stosunek języków słowiańskich, *Historyczno-porównawczą gramatykę języków słowiańskich, Zasady etymologii słowiańskiej*.⁷⁵

Kierunkiem dominującym w badaniach językoznawczych XX wieku był strukturalizm.⁷⁶ Do podstawowych założeń tego kierunku metodologicznego należało odróżnianie języka jako tworów abstrakcyjnego i społecznego od mówienia, które jest procesem jednostkowym i konkretnym. Strukturaliści podkreślali konieczność oddzielania w badaniach lingwistycznych aspektu synchronicznego od diachronicznego. Narodziny strukturalizmu nie oznaczały jednak końca gramatyki historyczno-porównawczej, lecz warunkowały jej rozkwit w oparciu o nowe założenia teoretyczne i metodyczne, tzw. drugiego młodogramatyzmu.⁷⁷ Powstają wówczas opracowania gramatyki indoeuropejskiej, gramatyki poszczególnych grup językowych i języków oraz opracowania monograficzne poszczególnych działów lingwistyki. Na początku XX wieku (1903) wydano fundamentalne dzieło w dziedzinie gramatyki indoeuropejskiej A. Meilleta: *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes* (polski przekład: T. Milewski, *Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego*, 1958), które wraz z syntezą K. Brugmanna, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (wyd. 2, 1897 – 1916) stanowią dowód na przełom jaki nastąpił wówczas w lingwistyce. Zmiany te A. Heinz zestawia w 3 zespoły: 1) przesunięcie punktu ciężkości z przedstawienia możliwie kompletnego materiału na jego interpretację teoretyczną i metodologiczną, 2) zastąpienie stanowiska izolującego, wyrażającego się w traktowaniu poszczególnych faktów i zjawisk z osobna, w oderwaniu od całości, punktem widzenia uwzględniającym przynajmniej częściowo fakt budowy systemowej języka, 3) w miejsce psychologii indywidualnej dopuszczenie czynnika społecznego, zwłaszcza w dziedzinie leksykologii. Dzieła Brugmanna i Meilleta wzajemnie się uzupełniały, wzbogacając dotychczasową wiedzę językoznawczą nowoczesnością ujęcia teoretycznego i materiałowego (dzieło Meilleta) i kompletnością materiałową (praca Brugmanna).⁷⁸

Najwybitniejszym językoznawcą przełomu epok i reprezentantem szkoły kazańskiej był Jan Baudouin de Courtenay, który współpracował ze swym uczniem Mikołajem Kruszewskim. Szkoła kazańska stworzyła wiele idei dotyczących nie tylko metodologii badań języka ale także opisu jego aspektu dźwiękowego. Profesorowie z carskiego uniwersytetu kazańskiego zwrócili uwagę na uściślenie metod badawczych lingwistyki aby tym samym zbliżyć tę dziedzinę wiedzy do nauk ścisłych.⁷⁹

Wiele koncepcji językowych zapoczątkowanych przez szkołę kazańską zostało następnie rozwinięte przez innego uczonego - F. de Saussura, np. rozgraniczenie między statycznym a dynamicznym aspektem języka, przeciwstawienie analizy synchronicznej (tj. opisowej) analizie diachronicznej (tj. historycznej). W nauce szkoły kazańskiej znajduje się także rozróżnienie języka (abstrakcyjny kompleks elementów) i mowy (konkretna realizacja), co bliskie stało się późniejszym rozważaniom de Saussura o *langue* i *parole*. Polem działalności Baudouina de Courtenay

⁷⁵ Ibidem, s. 814 – 815.

⁷⁶ Strukturalizm dominował w lingwistyce światowej w latach 1930 – 1960, A. Weinsberg: *Językoznawstwo ogóln.* W: B. Suchodolski, op. cit., s. 787

⁷⁷ Szerzej zob. A. Heinz, op. cit., s. 263

⁷⁸ Ibidem, s. 263 – 264

⁷⁹ J. Fisiak: *Wkład Polski do językoznawstwa światowego*. Poznań 1972, s. 6

i M. Kruszewskiego była analiza dźwiękowa języka - koncepcja fonemu.⁸⁰ Kruszewski jako pierwszy zastosował termin fonem (przejmując go od de Saussure'a) na oznaczenie najmniejszej jednostki fonetyki lingwistycznej (= fonologii).⁸¹ Odpowiednikiem fonemu na płaszczyźnie morfologicznej jest morfem, którego elementy foniczne podlegają tak samo alternacji jak pojedyncze fonemy (warianty morfologiczne).⁸² Oba terminy stały się znane dzięki pracy Baudouina pt.: *Próba teorii alternacji fonetycznej* (1894), a upowszechniły się po 1918 roku, kiedy to w językoznawstwie utrwaliły się osiągnięcia metodologiczne de Saussure'a.⁸³

Współpraca między Kruszewskim i jego mistrzem Baudouinem zakończyła się w roku 1883, kiedy to Baudouin przeniósł się z Kazania do Dorpatu na katedrę gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Na skutek postępującej choroby psychicznej Kruszewskiego objawiającej się już od 1884 roku i zakończonej śmiercią w 1887 r. drogi naukowców rozeszły się na zawsze.⁸⁴

Szkoła kazańska głosiła prymat gramatyki nad fonologią, a idee lingwistyczne, które dzięki niej powstały wywarły niewątpliwy wpływ na późniejszy rozwój językoznawstwa. Pod wpływem tej szkoły rozwijała się nie tylko nauka F. de Saussura ale także szkoła praska (R. Jakobson) i językoznawstwo japońskie (K. Jimbo).⁸⁵

Obok B. de Courtenay do wybitnych językoznawców przełomu epok należeli: Wiktor Porzeziński i Jan Michał Rozwadowski. Porzeziński jako profesor językoznawstwa indoeuropejskiego w Uniwersytecie Moskiewskim, prowadził prace w zakresie języków bałtyckich, językoznawstwa porównawczego indoeuropejskiego oraz językoznawstwa ogólnego. Był cenionym uczniem Fortunatowa, głosił zasadę bezwyjątkowości zmian fonetycznych, a odstępstwa od praw głosowych tłumaczył zapożyczeniem z innego języka lub dialektu. W 1922 roku przybył do Warszawy, gdzie został profesorem Uniwersytetu Warszawskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.⁸⁶

Jan Rozwadowski jako indoeuropeista, polonista i językoznawca ogólny był profesorem Uniwersytetu Lipskiego a od 1900 Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego główną zasługą w dziedzinie językoznawstwa było sformułowanie prawa dwuczłonowości tworów językowych składających się z członu utożsamiającego i wyróżniającego.⁸⁷ Za najważniejsze prace ogólnolingwistyczne Rozwadowskiego uważa się: *Wortbildung und Wortbedeutung* (1904), *Ein quantitatives Gesetz der Sprachentwicklung* (1909), *Zjawisko dysautomatyzacji i tendencja energii psychicznej*

⁸⁰ J. Fisiak, op. cit., s. 7

⁸¹ Kruszewski nadał terminowi „fonem” znaczenie synchroniczne i funkcjonalne. Termin ten jako pierwszy zaproponował fonetyk francuski – A. Dufriche-Desgenettes w referacie wygłoszonym na posiedzeniu Société de Linguistique de Paris w roku 1873, A. Heinz, op. cit., s. 216

⁸² Ibidem, s. 217

⁸³ A. Weinsberg, *Językoznawstwo ogólne*, [w:] *Historia nauki polskiej*, pod red. Bogdana Suchodolskiego, t. IV: 1863 – 1918, cz. III, op. cit., s. 793. Okres naukowej działalności, który nastąpił po latach kazańskich (od 1888 roku) przepełniony jest wpływem psychologizmu o czym świadczą prace ogólnojęzykoznawcze z tego okresu, np.: *O psychicznych podstawach zjawisk językowych* (1903), *Próba uzasadnienia samoistności zjawisk psychicznych na podstawie zjawisk językowych* (1903-1904), *Charakterystyka psychologiczna języka polskiego* (1915).

⁸⁴ Zob. Ibidem, s. 795.

⁸⁵ J. Fisiak, *Wkład Polski do językoznawstwa światowego*, op. cit., s. 8

⁸⁶ A. Weinsberg, op. cit., s. 801

⁸⁷ zob. J. Rozwadowski: *Wortbildung und Wortbedeutung*. Heidelberg 1904. Na przykład, wyrazy *wiatrak*, *wieszak*, *chłopak* – mają człon utożsamiający –ak, natomiast *wiatr-*, *wiesz-*, *chłop-* to człony różnicujące; por. J. Fisiak, op. cit.

(wygłoszony w 1911 r. a opublikowany w 1922).⁸⁸ *Wortbildung...* jest pracą z dziedziny diachronicznej teorii słowotwórstwa. Porusza w niej autor problem: w jaki sposób na budowie nowo powstającego wyrazu odzwierciedla się wyobrażenie jego twórcy o desygnacie. Mówiąc o dwuczłonowości formacji słowotwórczych Rozwadowski posługując się metodami współczesnej sobie logiki i psychologii podkreśla, iż człon utożsamiający odpowiada temu co w logice nazywa się *genus proximum*, odpowiednikiem zaś członu wyróżniającego jest *differentia specifica*. Koncepcja Rozwadowskiego wpłynęła na teorię słowotwórstwa Witolda Doroszewskiego. Praca *Ein quantitatives...* porusza zagadnienie praw rządzących kierunkiem zmian analogicznych w języku. W swej trzeciej rozprawie ogólnojęzykoznawczej Rozwadowski formułuje prawo dysautomatyzacji tłumacząc, iż przyczyną ewolucji w twórczości językowej jest „ciągła potrzeba odświeżania zużywającego się przez automatyzację pierwiastka uczuciowego.”⁸⁹ W pracy pt.: *O zmianach fonetycznych* Rozwadowski ustosunkował się do zasady sformułowanej przez młodogramatyków o bezwyjątkowości tzw. praw głosowych. Uznał, iż niektóre zmiany mają charakter bezwyjątkowy, np. praindoeuropejskie *ū* przeszło w prasłowiańskie *y*, niektóre zmiany fonetyczne nie są jednak bezwyjątkowe. Rozwój fonetyczny według językoznawcy wykazuje mnóstwo stopniowań, od absolutnej bezwyjątkowości do absolutnej jednostkowości. Weinsberg podkreśla, że w *Fonetyce historycznej polskiej* Rozwadowski kładł nacisk na wypadki absolutnej bezwyjątkowości, czyli na to, co dziś nazwalibyśmy zmianami systemu fonologicznego, niż na absolutną jednostkowość, czyli na zmiany pojedynczych wyrazów.⁹⁰

Po śmierci L. Malinowskiego Rozwadowskiemu powierzono wykłady slawistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1889 – 1900 wykładał *Gramatykę żyjącego języka bułgarskiego i ruskiego z uwzględnieniem rozwoju historycznego i dialektycznego oraz Gramatykę języka czeskiego*. Wśród rozpraw ogólnosłowiańskich były ogłoszone w 1904 r. *Uwagi o dyftongach uo w południowo-zachodnim narzeczu białoruskim* („Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności” I), *O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich* („Rocznik Slawistyczny” V 1912), *Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praocjczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód* („Rocznik Slawistyczny”, T. VI, 1913), *Przyczynki do historycznej fonetyki języków słowiańskich* („Rocznik Slawistyczny”, T. VII, 1915), *Stosunki leksykalne między językami słowiańskimi a irańskimi* („Rocznik Orientalistyczny”, T. I, 1915). Według Sławskiego, Jan Rozwadowski wywarł wielki wpływ na ukształtowanie się i rozwój krakowskiego środowiska językoznawczego oraz przyczynił się do stworzenia nowoczesnych podstaw slawistyki językoznawczej.⁹¹

Zainteresowania slawistyczne zdominowały życie Jana Łosia, krakowskiego slawisty, polonisty, kierownika katedry filologii słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego (w latach 1902-1920). Wykładał on gramatykę porównawczą słowiańską, słowotwórstwo słowiańskie, język prasłowiański, gramatykę starosłowiańską, czeską, serbo-chorwacką.⁹²

⁸⁸ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 290

⁸⁹ A. Weinsberg, op. cit., s. 798 – 799

⁹⁰ Szerzej zob. 798 – 799.

⁹¹ F. Sławski: *Slawistyka*. W: B. Suchodolski, op. cit., s. 290 – 291

⁹² *Ibidem*

Dzięki współpracy J. Rozwadowskiego, K. Nitscha i J. Łosia krakowska slawistyka językoznawcza rozwijała się. Uczeni redagowali „Rocznik Slawistyczny”, dzięki czemu slawistyka międzywojenna była znana i ceniona nie tylko w Polsce ale i na świecie. Do wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego należy również Tadeusz Lehr-Splawiński, który na początku XX wieku ogłosił dwie ważne prace: *Ze studiów nad akcentem słowiańskim* i *O prastłowiańskiej metatonii*. W wieku XX niezwykle istotne miejsce wśród językoznawców polskich zajmuje Jerzy Kuryłowicz, indoeuropeista, strukturalista, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, Wrocławskiego, Jagiellońskiego, Harvardzkiego i Hamburgskiego, członek Akademii Francuskiej. Wzbogacił on językoznawstwo indoeuropejskie odkryciem krtoniowych spółgłosek praindoeuropejskich w języku hetyckim, modyfikacją teorii apofonii w języku praindoeuropejskim,⁹³ teorią akcentu indoeuropejskiego i syntezą kategorii fleksyjnych praindoeuropejskiego. Stworzył także Kuryłowicz pojęcie izomorfizmu, tj. paralelizmu w strukturze fonicznej i semantycznej, (np. podobieństwo budowy sylaby i zdania); hierarchią elementów językowych i ich funkcją, analogią, derywacją syntaktyczną.⁹⁴

Uniwersyteckie życie językoznawcze, w którego rozwoju udział brali J. Bau-douin de Cortenay, W.J. Porzeziński, J.M. Rozwadowki, M. Rudnicki, A. Gawroński i S. Szober owocowało także w liczne wydarzenia naukowe w kraju i za granicą. W maju 1925 roku we Lwowie odbyło się I walne zebranie członków Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, którego siedzibą był Kraków. Towarzystwo to skupiało wszystkich najwybitniejszych przedstawicieli językoznawstwa polskiego, usprawniając uczyń udział w zjazdach za granicą (w 1928 r. w Hadze⁹⁵, w 1931 w Genewie, w 1933 w Rzymie i w 1936 r. w Kopenhadze).⁹⁶

W okresie tym, uczestnictwo polskich językoznawców w dyskusjach lingwistyki światowej skupiło się na: poszukiwaniu źródeł inspiracji koncepcji de Saussure’a, odrzuceniu postulatu oddzielenia fonologii od fonetyki na rzecz wyróżnienia dwóch działów fonetyki: fonetyka opisowa i funkcjonalna, odejściu od postulatu oddzielenia synchronii od diachronii przy analizie słowotwórczej na rzecz teorii dwuczłonowości wyrazów, rozwijaniu założeń strukturalizmu funkcyjnego.⁹⁷

Niezwykle istotny dorobek z językoznawstwa słowiańskiego pozostawił Aleksander Brückner (1856 – 1939). Po studiach w Uniwersytecie Lwowskim kształcił się w Wiedniu, gdzie uzyskał doktorat i habilitację, a także w Lipsku i Berlinie. W latach 1881 – 1924 zajmował katedrę filologii słowiańskiej w Berlinie, należał do uczonych zajmujących się całą historią kultury słowiańskiej. Ogłaszał prace z historii literatury polskiej, opisał wiele rękopisów staropolskich, opracował słowiańskie

⁹³ Apofonia – regularna wymiana fonemów w wyrazach, posiadająca określone funkcje gramatyczne, np. łac. *tēgo* : *toga*

⁹⁴ J. Fisiak, op. cit., s. 9

⁹⁵ Na I zjeździe lingwistów w Hadze przedstawiono program Praskiego Koła Językoznawczego, założonego przez Viléma Mathesiusa w 1926 roku. Tezy tego koła zostały zamieszczone w organie wydawniczym *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. Podstawowym postulatem było oddzielenie fonetyki od fonologii, zob. Z. Wasik: *Językoznawstwo ogólne*. W: A. Śródka (red.): *Historia Nauki Polskiej. Wiek XX. Nauki filologiczne*. Warszawa 1999, s. 43

⁹⁶ Ibidem. Życie naukowe rozwijało się również za sprawą towarzystw naukowych kontynuujących działalność sprzed odzyskania niepodległości. Do najważniejszych należały: Polska Akademia Umiejętności, Kasa im. Mianowskiego w Warszawie, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego (założone w Krakowie w 1920 r. publikujące miesięcznik „Język Polski”), Towarzystwo Poprawności Języka Polskiego (powstałe w Warszawie w 1929 r.) zob.: I. Bajerowa, op. cit., s. 203 – 228

⁹⁷ Z. Wasik: *Językoznawstwo ogólne*. W: *Historia...*, op. cit., s. 44.

pożyczek w języku litewskim *Litu-slavische Studien*, I: *Die slavischen Fremdwörter im Lituanischen* (1877), w której zwrócił uwagę na język białoruski jako źródło zapożyczeń słowiańskich w języku litewskim. Interesował się także zagadnieniami etymologicznymi i teorią etymologii *Über etymologische Anarchie*, „Indogermanische Forschungen” XXIII, 1907; *Über Etymologien und Etymologiesieren*, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung”, T. XLV, 1913; *Zasady etymologii słowiańskiej*, „Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności” 1917.⁹⁸

W zakresie językoznawstwa słowiańskiego i polskiego przełomu XIX/XX wieku oraz pierwszych dziesięcioleci wieku XX należy wymienić uczonych:

- Mikołaja Rudnickiego (1881 – 1978) od 1919 r. profesora Uniwersytetu Poznańskiego Katedry Językoznawstwa Indoeuropejskiego, organizatora Instytutu Zachodniosłowiańskiego i jego organu – „Slavia Occidentalis”, której redaktorem był do tomu XIX (1948 r.);
- Henryka Ułaszyna (1874 – 1956) – od 1921 roku profesora Uniwersytetu Poznańskiego Filologii Słowiańskiej a po wojnie Łódzkiego;
- Stanisława Szobera (1879 – 1938) profesora językoznawstwa polskiego oraz indoeuropejskiego Uniwersytetu Warszawskiego;
- Witolda Doroszewskiego (1899 – 1976) profesora na Katedrze Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, założyciela Zakładu Językoznawstwa PAN w Warszawie, doktora h.c. Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Humboldta w Berlinie a od 1932 roku redaktora „Poradnika Językowego”, po II wojnie światowej założyciela i przewodniczącego Towarzystwa Kultury Języka;
- Zdzisława Stiebera (1903 – 1980), który od 1937 r. objął Katedrę Filologii Słowiańskiej na Uniwersytecie Lwowskim, od roku 1945 był profesorem „przybranym” Uniwersytetu Jagiellońskiego a od 1948 r. profesorem języka polskiego na Uniwersytecie Łódzkim. W roku 1952 objął Katedrę Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Warszawskiego, był członkiem PAU i PAN, gdzie od 1961 roku kierował Zakładem Słowianoznawstwa;
- Zenona Klemensiewicza (1891 – 1969), od 1939 r. do 1961 r. profesora języka polskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, członka PAU i PAN, od 1957 r. wiceprezesa oddziału PAN w Krakowie, a od 1960 r. prezesa. Uczony ten żywo interesował się kulturą języka, autor trzech tomów *Historii języka polskiego*, był prezesem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (prezes w latach 1958 – 1969) i redaktorem „Języka Polskiego”;
- Władysława Kuraszkiewicza (1905 – 1997) od 1936 r. profesora nadzwyczajnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który wojnę przeżył w obozie koncentracyjnym, od 1947 wykładał na KUL i Uniwersytecie Wrocławskim, od 1950 był profesorem Uniwersytetu Poznańskiego, członkiem honorowym kilku towarzystw naukowych, dr h.c. UAM w Poznaniu;
- Witolda Taszyckiego (1888 – 1979), od 1928 roku profesora języka polskiego w Wilnie, a następnie do 1945 r. prof. filologii słowiańskiej we Lwowie. Od 1946 – do 1969 r. profesor języka polskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, kierownik Pracowni Onomastycznej PAN w Krakowie. W latach 1961 – 1969 był kierownikiem Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, członek PAU i PAN;

⁹⁸ M. Bajerowa, op. cit., s. 827

- Tadeusza Lehra-Spławińskiego (1891 – 1965), profesora Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918 – 1921, Lwowskiego 1921 – 1929 i Jagiellońskiego 1929 – 1961. Należał do wielu towarzystw naukowych. Od 1918 r. był członkiem PAU, od 1952 PAN, współzałożycielem Instytutu Zachodniego w Poznaniu;
- Stanisława Urbańczyka (1909 – 2001) profesora kontraktowego języka polskiego na Uniwersytecie Toruńskim, od 1947 r. zastępcy profesora, a od 1948 r. profesora nadzwyczajnego na Uniwersytecie Poznańskim, od 1956 r. profesora zwyczajnego filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Uczony ten był członkiem PAU, od 1953 PAN a także redaktorem naczelnym „Słownika Staropolskiego” i zastępcą kierownika Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie. W latach 1969 – 1973 pełnił obowiązki dyrektora IBL PAN. W latach 1973 – 1979 był dyrektorem Instytutu Języka Polskiego PAN, zajmował się historią języka polskiego i onomastyką, dialektologią oraz zjawiskami współczesnej polszczyzny. Od 1983 r. pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego i redaktora „Języka Polskiego”. Był honorowym przewodniczącym Komitetu Językoznawstwa PAN.⁹⁹

Do grona wybitnych językoznawców należeli także: Tadeusz Milewski (1906–1966), profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, autor *Zarysu językoznawstwa ogólnego*, badający nie tylko rodzinę języków indoeuropejskich ale także języki Indian amerykańskich oraz Adam Heinz (1914 – 1984), profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, autor prac z zakresu składni indoeuropejskiej. Wybitnym uczonym XX wieku był również prof. Jan Otrębski. Głównym obszarem jego badań były prace poświęcone lituanistyce i bałtologii. Niewątpliwie na rozwój jego zainteresowań w tej dziedzinie wpłynął fakt, iż karierę naukową rozpoczął na Wileńszczyźnie. Od 1921 do 1944 roku związany był z Uniwersytetem Stefana Batorego a po wybuchu II wojny światowej z Litewskim Uniwersytetem w Wilnie.

⁹⁹ Na temat językoznawstwa ogólnego i indoeuropejskiego zob.: T. Lehr-Spławiński: *Główne kierunki i wyniki badań nad językami słowiańskimi w dziesięcioleciu Polski Ludowej*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XIV. Kraków 1955; J. Safarewicz: *Językoznawstwo indoeuropejskie w Polsce w latach 1945 – 1954*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XIV. Kraków 1955, s. 11 – 19. W. Kuraszkiewicz: *Językoznawstwo polskie i słowiańskie na Uniwersytecie Poznańskim (1919 – 1969)*. W: G. Labuda (red.): *Nauka Polska w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały*. Poznań 1973; Zob. też *Encyklopedia...*, op. cit., s. 70, 157 – 158, 176 – 177, 180, 291, 334, 350, 355, 368, 370